

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 3 Sayı: 2 Ağustos 2020

ss. 367-380

Makalenin Geliş

Tarihi

15/04/2020

Makalenin

Kabul Tarihi

20/07/2020

Yayın Tarihi

30/08/2020

BİR NAZIM BİÇİMİ OLARAK MÜSELLES VE SELANIKLİ OSMAN ZEVKİ EFENDİ'NİN MÜSELLES'İ

İsmail GÜLEÇ¹

ÖZET

Müselles bir nazım biçimi olarak Türk edebiyatında henüz tanımlanmamış bir konu gibi durmaktadır. İlk örneklerini 19. asırda görmeye başladığımız müselles hakkında bir kanaatimiz olmakla birlikte henüz hakkında kesin bir hükme varabilmek için daha çok örnek görmeye ihtiyacımız vardır.

3. dönem melamiliğinin piri Nuru'l-Arabi'nin halifesi Selanikli Osman Zevki hakkında yeterince bilgi olmayan mutasavıflardandır. Yayınlanmış bir şiiri dışında bir risalede müselles biçiminde yazılmış bir şiiri bulunmaktadır.

Bu çalışmada Osman Zevki Efendi'nin müsellesinin de katılmasıyla elimizde bulunan müselleslerden hareketle biçimin ortak özellikleri tespit edilmeye çalışılmış ve Türk Tasavvuf Edebiyatı altında incelenmesi gerektiği konusu dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zevki, Melami Şiiri, Nuru'l-Arabi, Türk Tasavvuf Edebiyatı

¹ Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı A.B.D., ismail.gulec@medeniyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0174-148X

Kimi metinleri temin etmemde yardımcı olan İlyas KAYAOKAY'a teşekkür ederim

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Cilt: 3 Sayı: 2 Ağustos 2020 ss. 367-380

MUSELLES AS A FORM OF VERSE AND THE MUSELLES OF OSMAN EFENDI OF THESSALONIKI

ABSTRACT

As a form of verse, Müselles (three lines of poetry) seems to be an unspecified subject in Turkish literature. We have an opinion about the muselles, the first examples of which we started to see in the 19th century. However, we still need to see more examples to be able to make a final judgment about it.

He is one of the sufis who do not know enough about Osman Zevkî, the caliph of Nuru'l-Arabî, the the founder of the 3rd term Malamism. We have a published poem of Osman Zevki. There is another poem written in the form of muselles in a private library.

In this study, with the addition of Osman Zevkî Efendi's müselle, it was tried to determine the common features of the muselles we have. In addition, the subject that needs to be examined under Turkish Sufi Literature has been expressed.

Keywords: Zevkî, The poem of Melami, Nuru'l-Arabî, Turkish Mystic Literature

Klasik edebiyatımızın henüz bir neticeye ulaştırılmamış konularından biri de nazım biçimleri meselesidir. Özellikle bu konuda yazılmış ders kitaplarının ve yayınlanmış çalışmaların birbirini tekrar etmesi, bazı nazım biçimlerinin az da olsa farklı tarif edilmesi konunun örneklerinin yüzyıllara göre incelenerek yeniden tanımlanmasına ve tasnif edilmesine ihtiyaç olduğunu apaçık bir şekilde göstermektedir.

Altı yüz yıllık bir döneme ve geniş bir coğrafyaya yayılan klasik edebiyatımızda nazım biçimlerinin eşyanın tabiatı gereği, zamanla değişmesinde ve farklılaşmasında olağan dışılık yoktur. Bir diğer olağan dışı olmayan durum ise başlangıçta olmadığı halde sonraki yüzyıllarda bir kısmı geleneğin içinden bir kısmı ise etkileşime girilen kültürlerden alınarak yeni nazım biçimlerinin ortaya çıkmasıdır. Bunlardan biri de ilk örneğine 19. yüzyılda tesadüf ettiğimiz müselleştir.

“Bir şeyin veya bir hissenin üçte birini almak; kendisini katmak suretiyle iki kişiyi üçe çıkarmak” manalarındaki sels kökünün “tef’îl” kalıbından ism-i mef’ûl olarak türeyen müselle kelimesi “üçe çıkarılmış, üç özellik taşıyan bir hale getirilmiş” anlamına gelir; üçlenmiş/üçlü (şey), üç taraflı (yer), üç katlı (ip), üç harekeyle de okunabilen (harf), üç köşeli (geometrik şekil, üçgen) gibi. Arapça sözlük biliminde teslîs, aynı harflerden oluşan bir kelimenin üç farklı harekesine göre aynı veya ayrı manalarda üç biçimde (üç ayrı kelime gibi)

kullanılması demektir. Bu şekilde kullanılan kelimeye müselles adı verilir. (Çelebi-Durmuş 2006: 84)

Bir edebiyat terimi olarak müselles;

“Her bendi üçer mısradan oluşan nazım şeklidir. Birinci bendinde her üç mısra birbiriyle kafiyelidir. Diğer bendlerin her birinde ilk iki mısra kendi aralarında, üçüncü mısra ise birinci bendin son mısra ile kafiyelidir. Musammatların hemen hepsinde görüldüğü gibi birinci bendin son mısra diğer bendlerin de son mısra olarak aynen tekrarlanırsa müselles-i mütekerrir (mütekerrir müselles), böyle yapılmaz da üçüncü mısralar aynı kafiyeden olursa müselles-i müzdevic (müzdevic müselles) denilmesi gerekir.” (Cengiz 1986: 293)

şeklinde tarif edilmektedir. *Divan Şiiri Şekil Bilgisi* (2010) isimli eserlerinde Cemal Kurnaz ve Halil Çeltik ise tanımı biraz daha kısaltarak şöyle yapmışlardır:

İlk bendi kendi içinde, diğer bentlerin son bir iki mısraı daima ilk bentle kafiyeli, aynı vezindeki üçer mısralık en az iki bentten ulaşan tek kafiyeli bir nazım şeklinin adıdır.

Bozoklu Osman Şakir'in Türkçe-Arapça-Farsça manzum sözlüğüne *Müsellesname* (Kaya-Ayçiçeği 2019) adını vermesi ise bir edebî terim olmaktan daha çok üç dilde hazırlanan sözlüğün dil sayısına işaret etmek içindir ve en azından şimdilik bir tanım özelliği taşımamaktadır.

Mehmet Rifat, döneminin en önemli edebiyat kitaplarından biri olan *Mecâmiü'l-Edeb* nâm eserinde (1907) müsellesten bahsetmez. Tahirü'l-Mevlevî'nin tüm edebî nazım biçim ve türlerinin yer aldığı *Edebiyat Lügati*'nde (1973) ve daha sonra yazılan edebiyat lügatlerinde müsellesin madde olarak bulunmaması, Haluk İpekten'in (1994) ve Cem Dilçin'in (1993) eserlerinde müsellesten bahsedilmemesi onun Klasik Edebiyat nazım biçimlerinden olmadığını, en azından yaygın kullanılan bir nazım biçimi olmadığını göstermektedir. Ayrıca 16. yüzyıl şairi Edirneli Nazmî'nin, devrinde klasik edebiyatta görülen hemen her nazım biçiminde örnek vermeye gayret ettiği, klasik edebiyatın bilinen en hacimli divanı olan eserinde musammatlardan 524 murabba, 62 muhammes, 12 müseddes, 5 müsebba, 5 müsemmen, 5 mütessa ve 7 muaşşere yer vermiş olmasına rağmen yukarıda tarifi verilen müselles biçiminde bir şiire rastlanmaması ve Edirneli Nazmî'nin müellif hattı ile olan divanında müfredlerden itibaren sayılırsa 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9 ve 10 mısralı birimlerle kurulan şiirler bulunmasına rağmen üç mısralı birimlerle/bentlerle oluşan

herhangi bir nazım yer almaması bu iddiamızı destekler mahiyettedir.²

Banarlı muhalled eserinde murabban mısra sayısının bir kayda tâbi olmadığını ve müselles şeklinin edebiyatımızda çok nadir görüldüğünü söylerken (1983: 207) üç mısralı şiirlerin de murabba olduğunu ifade etmiş olmaktadır. Kurnaz ve Çeltik makalelerinde bazen teorik olarak müsellesin bulunabileceğini söylerken (2009: 836) yayınladıkları kitapta müsellesi Divan şiirinde müstakil bir nazım biçimi olarak kabul ederler. Antepi Aynî'nin Divanı'nda;

*Zâr u giryân mübtelâ bir nây bir ben bir gönül
Çâk-dil şeydâ belâ bir nây bir ben bir gönül*

Matlalı gazelinin müselles başlığı taşıması (Arslan 2004) bir edebi terim olmaktan daha çok, zar u giryan olmak bakımından cem ettiği aynı zamanda şiirin redifini oluşturan ney, ben ve gönülden kaynaklanıyor olmalıdır.

17. yüzyıl şairlerinden Hafız Ahmed Paşa'nın divanında (Tosun 2011) üç mısradan oluşan ve bir sonraki şiire bakıldığında henüz tamamlanmamış olduğu anlaşılan bir bentlik bir şiir yer almaktadır. 18. yüzyıl şairlerinden olduğu tahmin edilen Said Giray'ın divanında (2017) müselles başlığı altında dört mısraı şaire ait olan, son iki mısraı da *Mesnevî*'nin üçüncü beytinin tekrarından ibaret olan altı beyitlik bentlerden oluşan bir şiir yer almaktadır. Müselles ile şiir arasındaki ilişki pek anlaşılır gibi olmayıp *Mesnevî*'nin 3. beytinin nakarat olarak tazmin edildiği şiir mütekerrir müseddes gibi görünmektedir.

Mustafa b. Alaaddin Ali (ö. 1702), Bandırmalızade Mustafa Haşim Baba (ö. 1783), Beylikçizade Mehmet İzzet Bey (ö. 1809), Sabri Seyyid Mustafa Halveti (ö. 1821) ve Hulusi Ömer Aydınî'nin (ö. 1879) de müselles yazdıkları ifade edilmektedir. (Saraç 2007: 108)³ En azından şimdilik elimizdeki örneklerle göre 19. yüzyıldan önceki divanlarda müsellesin terimleşmiş bir edebi biçim olarak yer almadığını söyleyebiliriz.

² Edirneli Nazmî'nin divanında yer alan nazım şekiller hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Doğan Averbek 2017: xxxiii-xxxviii.

³ Haşim Baba, Hulusi Baba ve Beylikçi İzzet Divanlarını taradık ancak müsellese tesadüf edemedik. Beylikçi İzzet Divanı'nda ise şarkı başlığı altında üçüncü mısraı ilk mısradan eksik bir şiir yer almakta.

Bir fedâkârın gamı kıldı giryân âlemi
Hûn ider gözde nemi yokdur olmuş hurremi
Aşık-ı zârım ben bi-karârım

Ancak bu şiirin hem şairin şarkı demesi hem üçüncü mısraın eksik tefileli olması müstezad gazel olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

Klasik şiirimizde örnekleri bulunmayan müsellesin ilk örneği Halil Erdoğan Cengiz'e göre (1986: 293) Leyla Hanım'a (ö. 1848) aittir. Halil Erdoğan Cengiz, müsellesin adının anıldığını ama örneği pek verilmeyen bir nazım biçimi olduğunu ve tarifinin ilk kez kendisi tarafından yapıldığını, ve mütekerrir müselles olduğunu söylediği örneğin de ilk kez kendisinin tarafından verildiğini ve müzdevic örneğine tasadüf etmediğini söyler.

Ey fâtiḥ-i Hayber 'Alî vey melce'-i ahkar 'Alî
Kerrâr hem Haydar 'Alî Mevlâ-yı her Kanber 'Alî
Ey Sâki-i Kevser 'Alî Dâmâd-ı Peygamber 'Alî (1986: 294)

İlk kez gördüğü ve tek örneğini kendisinin verdiği söyledikten sonra müzdevic örneğine rastlamadığını söylemesindeki tenakuz bir yana, Leyla Hanım'ın matbu divanında bu şiir müselles şeklinde yer almaz. Divanı neşreden Mehmet Arslan ne divanda yer alan nazım şekillerinden bahsettiği giriş bölümünde ne de metinde müsellese dair bir ifade de bulunur. Halil Erdoğan Cengiz'in örnek olarak verdiği şiir müsessedes başlığı altında yer alır.

Ey fâtiḥ-i Hayber 'Alî
Vey melce'-i ahkar 'Alî
Kerrâr hem Haydar 'Alî
Mevlâ-yı her Kanber 'Alî
Ey Sâki-i Kevser 'Alî
Dâmâd-ı Peygamber 'Alî

Hem matbu divanda hem Mehmet Arslan neşrinde mütekerrir müsessedes şeklinde yer alan bu şiiri Halil Erdoğan Cengiz'in hangi gerekçe ile müselles kabul ettiği yazdıklarından da pek anlaşılmaktadır. Yekta Saraç (2007) Halil Erdoğan Cengiz'in verdiği örneği olduğu gibi alıp müselles olarak kabul eder. Cemal Kurnaz ve Halil Çeltik'in (2010) de ifade ettiği bu şiiri mütekerrir müsessedes olarak kabul etmek daha doğru olacaktır.

Konu ile ilgili bir diğer çalışmanın sahibi Muvaffak Eflatun, Musa Kazım Paşa'ya ait (ö. 1889) divanın Milli Kütüphane'de bulunan yazma nüshasında müsellesât bahsinde yer alan iki müsellesi örnek olarak vermektedir. (Eflatun 2004: 89)⁴ Eflatun'un makalesinde bizim için yeni olan bilgi bir divanda müselleslerin *müsellesât* başlığı altında verilmiş olmasıdır.⁵ Kazım Paşa'nın ilk müsellesi ikinci mısraın son kelimesi aynı zamanda üçüncü mısraın ilk

⁴ Yekta Saraç Musa Kazım Paşa'nın üç müsellesi olduğunu ifade etmektedir. (2007: 107)

⁵ Cemal Kurnaz ve Halil Çeltik müşterek eserlerinde (2012) ilk şiirin altışar mısralık terci-bend olduğunu söylerler. Ancak Muvaffak Eflatun neşrinde yer alan bu şiirin hem kafiyelenişine hem de müsellesat başlığı altında bulunmasına bakarak müselles olduğunu söyleyebiliriz.

kelimesi olmak gibi bir özelliği daha vardır.

19. yüzyılın sonlarında hayatta olduğunu bildiğimiz şairlerden Raculî, Musa Kazım Paşa'nın müselleslerinden daha kısa mısralardan oluşan ve üçüncü mısraları nakarat olan bir müselles kaleme almıştır. (Karakaş 2008) Yedi bentten oluşan şiir hece vezniyle yazılmış olup kafiye düzeni aaA, xaA şeklinde devam etmektedir:

Başımda 'aşkîñ tâc-ı penâhı
Sensin dü 'âlemin pâdişâhı
Afv it günâhı Bâri İlâhî (Karakaş 2008: 300)

Aynı yüzyılda yaşadığını tahmin ettiğimiz Sadık Kemalî'nin divanında ise üç müselles yer almaktadır. (Kınay 2011) Mutasavvıf bir şair olan Sadık Kemalî'nin üçü de aruzla yazılan müsellesleri, nakaratsız ve aaa, bba... şeklinde kafiyelenmektedir. Dolayısıyla Sadık Kemalî'nin müsellesi bilerek kaleme aldığı görülmektedir.

Divanında müselles olan bir diğer şair 19. yüzyılda yaşamış Râcî'dir. Zahidane şiirleri olan şairin divanında (Avcı 2015) on müselles bulunmaktadır. Bu hâliyle Râcî şimdilik en çok müselles yazan şair ünvanını hak etmektedir. Onun ikinci özelliği tespit edebildiğimiz kadarıyla Arapça müselles yazan ilk ve tek şair olmasıdır. İlk iki müsellesi 12 bent olup ilki münacat, ikincisi naatdır. 7 bentlik üçüncüsü de naat olup dördüncü Hz. Ebu Bekir için yazılmış, beşincisi Hz. Ömer, altıncısı Hz. Osman yedincisi de Hz. Ali için yazılmış bir medhiyedir. Dokuzuncu Arapça olup Hz. Hasan ve Hüseyin için söylenmiş mersiye'dir. Onuncu yine bir naatdır. Hece vezniyle yazılmış müselleslerin hepsinin üçüncü mısraları nakarattır ve kafiyelenişleri aaA xaA şeklindedir. On müsellesin de aynı şekil özelliklerine sahip olması Râcî'nin müsellesten ne anladığını göstermektedir. Onun şiirlerine göre müselles din büyükleri için hece vezniyle yazılmış, en az 7, en fazla 12 bentten oluşan, üçüncü mısraları nakaratlı, aaA, xaA... şeklinde kafiyelenen şiirdir.

Baharzade Feride Hanım (ö. 1903) divanında müsellesleri olan bir diğer şairimizdir. (Kurnaz-Çeltik 2010: 155-156)

Ağla gözüm ağla hemân yârân gidiyor el-vedâ
Ehl-i derdin derdine dermân gidiyor el-vedâ
Hak selâme vire cânân gidiyor el-veda

El veda redifli müselles bir ağıttır ve kafiyelenişi aaa, bba şeklindedir. Sofuzade mahlasıyla şiirler yazan Mehmet Tevfik Safoğlu'nun (ö. 1960) Hulviyyat adında yayınlanan kitabında da bir müselles örneği bulunmaktadır. Hz. Hüseyin için yazılmış Hüseyin redifli bir mersiye olan müsellesin

kafiyelenişi aaa, bba şeklindedir.

Ey sadr-ı suffe-i ehl-i safâ Hüseyin
Ey şem'-i bezm-i arûs-ı Hudâ Hüseyin
Ey nûr-ı mahz-ı meş'ale-i Kibriyâ Hüseyin (1929: 47)

Elimizdeki bir diğer örnek Mehmet Münip Enderî (1854-1959) adında bir Bektaşî şairine aittir. Gaziantep'te bir Bektaşî şair olan Enderî'nin 1959 yılında yayınlanan divanında 'Müsellesler' başlığı altında iki müselles bulunmaktadır. Daha sonra murabba başlığının gelmesi onun müsellesi üç mısralık şiir olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

Dehr içinde Kays-veş gezer iken serseri
Tecridin şehriyârı dedi civân gel beri
Sev Aliy-yi Haydar-ı Vasiy-yi Peygamber'i (Enderi 1959: 74)

Görüldüğü gibi şiir Hz. Ali hakkındadır ve üçüncü beyti nakarat ve vezni aruzdan daha çok heceye (7+7=14'lü) uymaktadır. İkinci örnek de 8+8=16'lı hece vezniyle yazılmış olup üçüncü mısraı nakarattır. Konu ise ilkinden farklı olarak tasavvuftan bahsetmekle birlikte bir bentte Hz. Ali'nin de ismi geçmektedir.

Bu ilme kân Ali oldu ayan oldu civân oldu
Şâb-ı emred sıfâtında göründü hem nihân oldu
Hak ehline zâhir ayân nâ-ehline olur nihân (Enderi 1959: 75)

Müselles yazdığını bildiğimiz bir diğer şair Mevlevî dervişi olan Suudu'l-Mevlevî'dir (ö. 1948). Şairin aruzun kısa kalıpları ile yazdığı müsellesler nakaratsızdır ve aaa, bba şeklinde kafiyelenmektedir. (İşler 2005) Kendisi mutasavvıf olmasına karşın üç müselles de sevgili için söylenmiş olup tasavvufla ilgisi bulunmamaktadır. Bu yönüyle de diğerlerinden ayrılmaktadır. Suudu'l-Mevlevî'nin şiir kitabı şiirlerin tasnif ve tertibi ile muhtevasına bakıldığında Türk edebiyatının herhangi bir türü içinde değerlendirilmesi pek mümkün görünmemekte olup kendine has bir usulde tertip edilmiştir.

Tokatlı Nuri'ye ait zincirbent vezn-i aherin müselles olduğu söylene de (Kurnaz-Çeltik 2010) kanaatimizce müselles değildir. Dizdaroğlu'nun eserine üçer mısralık bentler halinde aldığı bu şiir zincirbent vezn-i aherdir.⁶

⁶ Bunu müselles olarak kabul ettiğimiz takdirde halk edebiyatının üç dizeli manilerini, türkülerini de müselles olarak kabul etmek zorunda kalırız ve bu bizi içinden çıkılmaz bir hale götürür.

Selanikli Osman Zevkî ve Müsellesi

Kaynaklarda Selanikli Osman Efendi hakkında verilen bilgiler oldukça sınırlıdır. Melâmî şeyhlerinden olduğu ifade edilen Osman Zevkî Efendi'nin risalelerde bulunan bir gazeli ve *Kenz-i Salât* adında mensur bir eseri dışında herhangi bir kayda tesadüf edemedik. Ancak eserlerinin bunlarla sınırlı olmaması, başka şiir ve risalelerinin olması ihtimal dahilindedir.

Selanikli Osman Efendi'nin sebatayist olduğu yönündeki iddiaların kaynağı olan eserin⁷ sorunlu olması ve o eserde yer alan bilgileri destekleyen bir başka kaynak bulunmaması Osman Zevkî Efendi hakkında ileri sürülen iddiaların gerçek olma ihtimalinin zayıf olduğunu düşündürmektedir.

Gölpınarlı, Zevkî mahlasının Selanikli Osman Efendi'ye, bizzat şeyhi Nuru'l-Arabî tarafından verildiğini söyler. Gölpınarlı Osman Efendi'nin tahminen 1900 senesinde Selanik'te vefat ettiğini söyledikten sonra Fatih'a'yı müfessir bir risalesi olduğunu ilave eder. (1992: 324.)

Ey cân-ı âlem bir ince belsin her sırra mahrem sen bî-bedelsin
 Ey cân-ı âlem her sırra mahrem vay gonca gül fem gâyet güzelsin
 Gayet güzelsin sen bî-bedelsin Bir ince belsin tül-i emelsin (1968: 142)

Doğan Kaya (2000) bu şiirin yazılışının altışar mısra şeklinde olması gerektiğini düşünürerek makalesine şu şekilde alır.

Ey cân-ı âlem bir ince belsin
 Her sırra mahrem sen bî-bedelsin
 Ey cân-ı âlem her sırra mahrem
 Vay gonca gül fem gâyet güzelsin
 Gayet güzelsin sen bî-bedelsin
 Bir ince belsin tül-i emelsin

Doğan Kaya'nın tertip ettiği bu yazılışın daha doğru olduğunu düşünmemiz için iki nedenimiz var. İlki kafiyeleşme. Şiire baştan sona göz atıldığında kafiye düzeninin aaxaa, bxbba şeklinde olduğu, ana uyağın bentlerin son dizesinde devam ettiği görülür. Bu haliyle de bentlerin son iki dizesinin artık veya yedekli mani biçiminde olduğunu söyleyebiliriz. İkinci husus ise Tokatlı Nuri'nin şiirini zincirbent olarak yazmasıdır. Dikkatlice bakıldığında ilk dizelerin ikinci kısmı ile son dizelerin ilk kısmının red-i matlaı andırır şekilde tekrar edildiği görülür. Ayrıca ikinci ve beşinci mısraların kafiyeleşmeleri de tekrar edilmektedir. Dördüncü mısranın son kelimesinin beşinci mısranın başında tekrar edilmesi ise zincirbent olduğu gibi ilk dört mısra ile son ikinci mısrayı ayırmaktadır. Son iki mısra ise ilk dört mısradaki geçen kelimelerden oluşmakta ve mısralara uygun bir kafiye ile tamamlanmaktadır ve bu haliyle örneği sık görülmemeyen bir hüner göstermeye çalıştığı fark edilir. Bütün bu açıklamalardan sonra Tokatlı Nuri'nin şiirinin müselles olduğunu söylemek kanaatimizce mümkün değildir.

⁷ Yine aynı cemaate mensup olan Osman Zevkî Efendi de mahlasını bizzat Seyyid'den (Muhammed Nur'dan) almıştı. (Zorlu 1998: 45.) Cengiz Şişman, Nuru'l-Arabî'nin bilinen ilk dönme halifeleri Ali Örfî Efendi, Usturumcalı Hacı Süleyman Bey ve Selanikli Osman Zevkî Efendi olduklarını söyler. (2018: 832)

Elimizde Osman Zevkî'ye ait şimdilik iki şiir bulunmaktadır. İlki Nûru'l-Arabî'nin Burak Anılır tarafından yayına hazırlanan *Varidat Şerhi* isimli kitabında yer alan dörtlükler halinde yazılmış bir ilahidir. Fâilâtün fâilatün fâilün vezniyle kaleme alınan şiir üç dörtlükten oluşmaktadır. Ancak yapı bakımından aruz ile yazılmış olmasına rağmen kimi mısralardaki basit vezin hataları sebebiyle tasavvufî halk şiirinin dörtlükler halinde hece vezni ile yazılan ilahilerini andırmaktadır.

Küntü kenzin sırrını izhâr için
Kâinâtı kıldı mazhar zâtına
Hak hüden li'l-müttakîn kılmış vatan
Zümre-i Nâcî'lerin dercâtına

İşbu takdîrle kemâlât bilinir
Sûret-i eşyâda Hak satırlanır (setrelenir?)
Her tecellî bî-aded kesretlenir
Kimse idrâk edemez gâyâtına

Zevkiyâ esrâr-ı Hak'tan al haber
Çün buyurmuş mûtu kable peyâmbere
Haşrı neşri bunda görmek mu'teber
Sûr-i İsrâfil'de mahv ol zâtına⁸ (s. 403-404)

Diğeri ise çalışmamıza konu olan müsellesidir.

Zevkî'nin müsellesi

Osman Zevkî'nin ikinci şiiri pirdaşı Abdürrahim Fedâî'nin şiirlerinin yer aldığı bir mecmuanın içinde geçen müsellesidir. Şiirin başında “Meşâyih-i Melâmîyeden Selânikli Osman Zevkî kuddise sırruhû Hazretlerinin” şeklinde bilgi notu bulunmaktadır. Hece vezniyle kaleme alınan şiir musammat bir müselles-i mütekerrirdir. Zevkî'nin söz konusu şiiri şöyledir:

Meşâyih-i Melâmîyyeden Selânikli Osman Zevkî kuddise sırruhû hazretlerinin

Elif lâm mim kitâbından ayân oldu cemâlullah
Bi-küllî mahv olup cândan cenân oldu cemâlullah
Allah Allah derd-i aşkda dermân oldu cemâlullah

Okudum şer'ide nahvi tarikatde usûl hâvî
Hakikatde olup mahvî beyân oldu cemâlullah
Allah Allah derd-i aşkda dermân oldu cemâlullah

⁸ Kitapta beyitler halinde yer alan şiiri kafiye örgüsünden dolayı dörtlük şeklinde düzenledik.

Dolaştım sırr-ı esmâî tâ bulunca müsemmâî
 Görünce zât-ı Mevlâ'yı seyrân oldu cemâlullah
 Allah Allah derd-i aşkda dermân oldu cemâlullah
 Kelâmım sırr-ı evsâfdır vücûdum mahz-ı vahdetdir
 Şühûdum hep hüviyyetdir her ân oldu cemâlullah
 Allah Allah derd-i aşkda dermân oldu cemâlullah
 Çün erdi feyz-i hakikî aradan çıktı bu Zevkî
 Zuhûr etdi hüve'l-bâkî cihân oldu cemâlullah
 Allah Allah derd-i aşkda dermân oldu cemâlullah

Yazma halindeki mecmua, hususi bir kütüphanededir. Yukarıda alıntılanan şiirlerde görüldüğü gibi Osman Zevkî bir mutasavvıftır, şiirinde tasavvufun ne olduğunu ve süluktan neler anlaşılması gerektiğini anlatır. Musammat formunda iç kafiyeli olarak yazılmış şiiri, altı mısra olarak da yazmak mümkündür. Eda ve üslup bakımından tasavvufi halk şiirini andırmaktadır. Her ne kadar vezni aruzu andırsa da dikkatlice bakıldığında bir aruz veznine bağlı kalınmadan 8+8=16'lı hece vezni ile yazıldığı görülmektedir.

Kafiye düzeni ise kendisinden öncekilerden farklıdır. Kafiyelenişi aaA xaA, xaA... şeklinde devam etmekte olup nakarat mısraı çıkartıldığında bir 'cemalullah' redifli bir gazel olmaktadır. Ancak içkafiye göz önünde bulundurulduğunda ve müseddes formunda yazıldığında bu sefer kafiyelenişi farklılaşmaktadır:

Elif lâm mim kitâbından
 Ayân oldu cemâlullah
 Bi-küllî mahv olup cândan
 Cenân oldu cemâlullah
 Allah Allah derd-i aşkda
 Dermân oldu cemâlullah
 Okudum şer'ide nahvi
 Tarikatde usûl hâvî
 Hakikatde olup mahvî
 Beyân oldu cemâlullah
 Allah Allah derd-i aşkda
 Dermân oldu cemâlullah

Bu haliyle ababCA ddbbCA... şeklinde kafiyelenen mütekerrir müseddesi andırmaktadır. Bu durumda hece vezniyle ve koşma yazıldığı için nakaratlı bir ilahi formunda kafiyelendiği de düşünülebilir.

Müselles kelime kadrosu bakımından halk şiirinden ayrılmakta, üslup ve muhteva bakımından tasavvufi halk şiirine yaklaşmaktadır. Ayrıca vezin olarak da tasavvufi şiirle uyumlu bir şekilde aruz vezniyle veya hece ile yazılabilmektedir. Ancak aruz ile kaleme alınanlarda ciddi aruz kusurları olması da bu türün tasavvufi şiire yakınlığını göstermesi bakımından kayda değerdir. Ayrıca görülmeye başladığı yüzyıl göz önünde bulundurulduğunda Batı etkisi de göz ardı edilmemelidir.

SONUÇ

İlk örneklerine 19. asırda tesadüf ettiğimiz ve incelediğimiz müselles örneklerine bakarak şu tespitlerde bulunabiliriz.

1. Elimizdeki örneklere bakarak müselleslerin Divan edebiyatı nazım biçimi olduğunu söylemek şimdilik güç görünmektedir.
2. Müselleslerler hem aruz hem hece vezni ile yazılmışlardır.
3. Örneklere bakıldığında kahir ekseriyetinin konusunun din ve tasavvufla ilgili olduğu ve şairleri arasında Bektaşilerin dikkat çekecek yoğunlukta olduğu görülür. Halvetilerin ve Bektaşilerin ehl-i beyt sevgileriyle tebarüz ettiklerini düşündüğümüzde müsellesin muhtevasının ehl-i beyt sevgisi ile ilgili olarak geliştiğini düşündürmektedir.
4. Nakaratlı örnekleri olmakla birlikte redifli olanların sayısı daha fazladır.
5. Müselleslerinin kafiyelenişi aaA bbA ccA, aaA xaA xaA şeklinde kafiyelenmekle diğerlerinden ayrılmaktadır. Daha önce yazılmış bir gazele nakarat mısra ilave edilmiş olma ihtimalini akla getirmekle birlikte müselleslerin ortak bir kafiyeleniş biçimi olduğunu söylemek en azından şimdilik mümkün görünmemektedir.
6. Klasik edebiyat murabba, muhammes, müseddes gibi dört veya daha fazla mısradan oluşan şiirler için kullanılan müzdevic-mütekerrir ayrımı yapmak pek doğru gelmemektedir. Klasik edebiyatımızda örneklerinin görülmemesi, 19. yüzyılda ortaya çıkması ve hece vezni ile yazılmış örneğinin daha fazla bulunması gibi nedenlerden dolayı kafiyelenişine göre nakaratlı veya redifli olarak tasnif etmek kanaatimizce daha doğru olacaktır.
7. Kimi divanlarda müselles başlık olarak yer alırken büyük bir kısmında başlık olarak yer almamaktadır. Divanlarda bulunduğu yer de farklı olabilmektedir.

Elimizdeki örneklere bakarak bir nazım biçimi olarak müsellesin tarifini şöyle

yapabiliriz:

Türk Tasavvuf Edebiyatı nazım biçimlerinden olup ilk bendi ile diğer bentlerinin son mısraları veya son iki mısraları kafiyeli, kafiyelenişi redif veya nakaratlı üç dizelik bentlerden oluşan, daha çok tasavvufi özellikle ehl-i beyt sevgisini işleyen konularda aruz ve hece vezniyle yazılan şiirlerdir.

Bununla birlikte henüz yayınlanmamış bir mecmua veya divanda gözden kaçmış olmak ihtimalini de göz önünde bulundurarak müselles hakkındaki bilgileri ve tanımını en azından ‘şimdilik’ kaydıyla bu şekilde yapabiliriz.

Daha fazla örnek ortaya çıktıkça bu kanaatimiz de ihtimalden kesin bir hükme doğru evrilecektir.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, Mehmet (2003). *Leyla Hanım Divanı*, İstanbul: Kitabevi.
- ARSLAN, Mehmet (2004). *Antepli Aynı Divanı*, İstanbul: Kitabevi.
- AVCI, Sait (2015). Raci Divanı (Metin ve Dini Tasavvufi Tahlil). [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BANARLI, Nihat Sami (1983). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II*. İstanbul: MEB.
- ÇELEBİ, Muharrem, DURMUŞ, İsmail (2006). “Müselles” *TDV İslam Ansiklopedisi* 32. Cilt. İstanbul: TDV, s. 84-85.
- CENGİZ, Halil Erdoğan (1986). “Divan Şiirinde Musammatlar” *Türk Şiiri Özel Sayısı (Divan Şiiri)* II. 52/415-417, s. 291-429.
- DİLÇİN, Cem (1992). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi. ölçüler - uyak - nazım biçimleri - sözsanatları*. 2. Bs. Ankara: TTK.
- DİZDAROĞLU, Hikmet (1969) *Halk Şiirinde Türler*. Ankara: TDK.
- DOĞAN Averbek, Güler (2017). *Edirneli Nazmî Divânı*. California: CreateSpace Publishing Platform.
- DURU, Necip Fazıl (2002) “Gaziantepli Bektâşî Bir Şâir: Ender/Enderî” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, VIII/22, s. 119-132.
- EFLATUN, Muvaffak (2004). “Müselles ve Musa Kazım Paşa’nın İki Müsellesi” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* X/29, s. 89-93.
- ENDER, Mehmet Munip (1959). *Enderi Divanı*. İstanbul: Bürhaneddin Erenler Matbaası.

- İPEKTEN, Haluk (1994) *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- İŞLER, Necati (2005). *Suûdü'l-Mevlevi Hayatı, Eserleri ve Divanı (Zâdegân)*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARAKAŞ, Esmâ (2008). *Raculi, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAYA, Doğan (2000). *Aşık Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Kitabevi.
- KINAY, Nilay (2011). *Sadık Kemali Divanı (Dürretü'l-Uşşak)*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KURNAZ, Cemal, Halil Çeltik (2009). "Muaşşerden Uzun Musammatlar ve Bilinmeyen Nazım Şekillerinden Yirmilik". *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, [Klasik Türk Edebiyatı: Prof. Dr. Meserret Dirioz hatrasına] IV. cilt, 2 (2). s. 864-899.
- KURNAZ, Cemal, Halil Çeltik (2010). *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*. İstanbul: H Yayınları.
- MEHMED Rıfat (1907). *Mecâmiü'l-edeb: Usul-i fesahat; İlm-i maani; İlm-i beyan; İlm-i bedi'; ilm-i aruz; Fenn-i kafiye; Aksam-ı şüir; Ahval-i tahrir; Usul-i kitabet ve hitabet; Usul-i tenkid*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- MEHMED Tefik, Sofizade. (1329) *Hulviyyat*. Kastamonu: Kastamonu Vilâyet Matbaası.
- MUHAMMED Nuru'l-Arabi (2020). *Varidât Şerhi*. Haz. Burak Anılır. İstanbul: H Yayınları.
- OSMAN Şakir. (2019). *Müsellesname (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım-Dizin) Osman Şakir'in Manzum Sözlüğü*. Haz. Hasan Kaya, Bünyamin Ayçiçeği. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- SAİD Giray (2017). *Divan*. Haz. Saadet Karaköse. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- SARAÇ, Yekta (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim Ölçü Kafiye*, İstanbul: 3F Yayıncılık.
- ŞİŞMAN, Cengiz (2018) "Ottoman Dönmes between Kabbala (Jewihis Mysticism) and Sufism" *Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf*, ed. Ercan Alkan, Osman Sacid Arı, İstanbul: İSAR, s. 827-834.

TOSUN, Serdal (2011). Hafız Ahmed Paşa Divanı ve İncelemesi. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ek: Zevkî'nin müselleesi

